



Kamenolom Rasoh - Herkulovo svetišče

HERKUL NA BRAČU

UDK: 904:73.046.1 (497.5 Splitska) "652"

Rukopis primljen za tisak 10. 04. 2013.

Klesarstvo i graditeljstvo, Pučišća, 2013. br. 1-2

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

U radu se raspravlja o reljefu Herkula uklesanom u litici pred ulazom u kamenolomu Rasohe. Figure uklesane u stijeni su kulturni reljefi božanstva koje se časti u prirodnom okruženju. Herkulov reljef je kulturna slika na ulazu u kamenolom pred kojim su se prinisile žrtve na kamenom žrtveniku. Također se raspravlja o natpisu sa žrtvenika posvećenom Herkulu iz kamenoloma Stražišće i donosi ispravak pogrešnog čitanja natpisa. Donose se i drugi nalazi iz kamenoloma Dalmacije koji svjedoče o kultu Herkula kao zaštitnika kamenara.

Ključne riječi: reljef, Herkul, kamenolom, natpis, otok Brač

Reljef Herakla (Herkula) uklesan je u litici neposredno pred ulazom u kamenolomu Rasohe na sjevernoj strani otoka Brača (između Splitske i Škripa).¹ Budući da je reljef dugo bio teško dostupan zbog u raslinje zarasle staze i čitavog okoliša, Turistička zajednica grada Supetra poduzela hvaljevrijednu akciju raskrčivanja i uređenja puta te

¹ U povodu otvaranja tematske staze "Hercules" od rive u Splitskoj pa do kamenoloma Rasohe i reljefa Herkula, održao sam 29. kolovoza godine 2012. u Narodnoj knjižnici u Supetru predavanje "Splitska, kamenolomi, Heraklo, Škripa", na poziv voditeljice prof. Gite Dragičević, na čemu joj srdačno zahvaljujem. Svrha predavanja bila je prije svega popularizacija akcije, a osim toga, i znanstveno vrednovanje Herkulova kipa i kulta na otoku Braču, gdje je bio osobito štovan među kavadarima i klesarima. Ovaj prilog je zapravo znatno modificirana varijanta toga predavanja, usredotočena na kult Herkula.

obilježavanja staze. Na taj način je put do kamenoloma sada otvoren i dostupan, a reljef je na suncu dobio svoju punu plastiku i gotovo izvoran sjaj.²



Lik Herkula na stijeni u Herkulovom svetištu (Rasohe)

² U dobrom stanju zatekao sam ga još davne godine 1969. kad sam pratio znamenitog istraživača kamenarske produkcije i antičke arhitekture J. Warda Perkinsa, tada čelnika British Archaeological School Rome. Njegov posjet Dalmaciji poslužio mu je kao priprema za predavanje na znanstvenom skupu u povodu 150. obljetnice Arheološkog muzeja u Splitu (1970.) koje je i objavio "Dalmatia and the Marble Trade", *Disputationes Salonitanae* 1970, Split, 1975., 38-44. Poslije toga sam višekratno dolazio do puta koji vodi do kamenoloma Rasohe i reljefa, ali sam najčešće odustajao zbog pregustog raslinja. Nadati se je da će se sadašnje stanje i ubuduće održavati.

Reljef je poznat odavno, a prvi je o njemu znanstvenu javnost izvijestio F. Bulić,³ potom ga je u svoj popis antičkih spomenika Brača uvrstio D. Vrsalović i nazvao "najznačajnijim spomenikom antičke skulpture na otoku Braču".⁴ Osobno sam ga u dva navrata u različitom kontekstu obrađivao. Prvi put u studiji o kiparstvu na otoku Braču,⁵ a drugi put u monografiji o rimskom kiparstvu.⁶ Osim toga, reljef se više puta spominjao u raznim radovima, a također se često opisuje u turističkim brošurama i propagandnim publikacijama.

Lik Herkula (visok je 0,80 m) izrađen je u zalučenju niši dosta nepravilnog oblika, dubine oko 0,20 m. Pozadina niše je grubo abocirana udarcima šiljastog dlijeta što daje zanimljiv vizualni efekt, ali očito je ipak da je površina ostala nezaglađena zbog klesarske nemarnosti. Herkul je prikazan gol, samo s prebačenom kožom Nemejskog lava preko lijevog ramena. Pri dnu kože morala je biti izrađena lavlja glava, ali nije jasno je li otučena ili neisklesana. U lijevoj, u laktu svijenoj ruci, Herkul drži plodove (jabuke Hesperida), dokaz uspješno obavljenog svojeg pretposljednog ili posljednjeg zadatka.⁷ U desnoj ruci drži na leđima golemu i kvrgavu toljagu. Obje šake su nesrazmjerno velike u odnosu na druge dijelove tijela. Taj detalj je sigurno namjerno naglašen kako bi se pokazala Herkulova snaga, što je poznati fenomen rimske skulpture - naime, ako se nešto želi naglasiti, tada se naglašava većim dimenzijama. Obje su noge čvrsto uprte u pod, a namjera klesara da prikaže kontrapost nije uspjela. Glava je pak kubična. Brada je dosta duga i široka sa spiralno oblikovanim pramenovima. Nos, usta i oči se naziru, ali su ipak dosta izlizani. Kosa je bila razmjerno duga (za rimsko shvaćanje) i, čini se, kovrčava. Iako je reljef dosta skroman, jasno je da je klesar poznao statuarne tip Herakla s toljagom na leđima i jabukama Hesperida u lijevoj ruci. Taj tip prenosi nekoliko poznatih kipova, a najizrazitiji meni poznati primjer je tzv. Lansdowne Heraklo, nekada u istoimenoj zbirci u Londonu, a danas u Getty Museumu u Malibu Beachu, blizu Los Angelesa, SAD.⁸ Taj je kip nađen u Hadrijanovoj vili u Tivoliju, gdje su u kopijama bila zastupljena mnoga znamenita grčka djela (*opera nobilia*).⁹ Osim toga, stilski nije dalek Skopasovim ostvarenjima koja se odlikuju duboko usađenim očima što sjaje intenzivnim patosom iz dubine koštane strukture lubanje. S obzirom na skromnu kvalitetu reljefa, teško je pouzdano utvrditi njegovu dataciju, ali bi kronološki oslonac mogli pružiti spiralno zavijeni pramenovi brade koji podsjećaju na one rimskog cara Septimija Severa.¹⁰

³ F. Bulić, "Starinska iznašašća na otoku Braču (Brattia)", *Bd XIV*, 1891., 117-120.

⁴ D. Vrsalović, "Rimski spomenici", *Brački zbornik* 4, 1960., 80, sl. na str. 81.

⁵ N. Cambi, "Kiparstvo na otoku Braču u antičko doba", *Brački zbornik* 21, Supetar, 2004., 241-246, sl. 1, 2.

⁶ N. Cambi, *Kiparstvo rimske Dalmacije*, Split, 2005., 126, sl. 189.

⁷ Heraklo je prije toga morao držati nebeski svod da bi omogućio Atlasu da mu donese jabuke Hesperida, ali se potom dosjetio lukavstva kako da skine teret sa svojih leđa i da ga ponovno preuzme Atlas. Po svoj prilici posljednje djelo je bilo i najopasnije: Izvođenje Kerbera iz Podzemlja.

⁸ S. Howard, *The Lansdowne Heracles*, J. P. Getty Museum, 1978., (rev. ed.), 6 i d., sl. 1.

⁹ Th. Oper, Hadrian, *Empire and Conflict*, The British Museum Press, 2008., 159-164.

¹⁰ Usp. K. Fittschen - P. Zanker, *Katalog der römischen Porträts in den Capitolinischen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom*, I, *Kaiser und Prinzenbildnisse*, Mainz, 1985., 93, 83, tab. 102-103 (tzv. Serapis tip portreta cara Septimija).



Pogled na zarasli kamenolom Rasohe

Reljef Herkula u Rasohama nije naivna igra neukog klesara koji je iz dokolice iskoristio pogodnu kamenu površinu stijene na ulazu u kamenolom i isklesao omiljenog junaka. Naime, figure uklesane u stijenu zapravo su kulturni reljefi božanstva koje se časti u prirodnom okruženju (fanum). Na području rimske Dalmacije, poznato je više takvih svetišta u prirodi s reljefom božanstva uklesanim u živoj stijeni. Poznata su tako tri svetišta Silvana,¹¹

¹¹ A. Rendić-Miočević, "Uz dva Silvanova svetišta u okolici Salone", *Arheološki radovi i rasprave* VIII-IX 1982., 121-137, sl. 1, 2, tab. I-IV; I. Bilich, "Kulturni spomenici Silvana na području Kaštela", u *Znanstveni skup Kaštel Sućurac od prapovijesti do XX. stoljeća*, Split, 1992., 74, sl. 1; N. Cambi, "O svetištima Silvana u Dalmaciji", *Adrias* 8-9-10, Zagreb - Split, 1998. - 2000. 99-106. sl. 1-3.



Pogled na očišćeni kamenolom Rasohe

pet Mitre,¹² jedno Dioskura¹³ i ovo jedino Herkula. Čak se i na nekima od veoma brojnih samostalnih reljefa Silvana vidi da se radi o svetištu u krajoliku. To je osobito vidljivo na reljefu Silvana iz Peruče kod Klisa.¹⁴ Prema tome, Herkulov reljef je kulturna slika na ulazu u kamenolom, pred kojom su se prinisile skromne žrtve na kamenom žrtveniku, čiji bi se tragovi možda i otkrili kada bi se provela sustavna arheološka istraživanja. Vjerojatno je neki iz bezbrojnih generacija kavadura, što su se tijekom stoljeća izmjenjivale, izradio kulturni reljef kao uzdarje Herkulu za učinjene milosti i usluge, a zatim se nastavilo štovanje dok ga religijske promjene (kršćanstvo) nisu bacile u zaborav. Žrtvenici i reljefi radili

¹² Vratnik i Prozor kod Otočca, Jajce, Močići, blizina Epidaura. Usp. G. Novak, *Povijest Dubrovnika*, Zagreb, 1971. 39, sl. 16, 17; D. Rendić-Miočević, "Da li je *speleum* u Močićima kraj Cavtata (Epidaur) služio samo Mitrinom kultu", u *Iliri i antički svijet*, Split, 1989., 33 - 537; Otočac M. Glavičić, "Mithräen sub divo in den Dörfen Vratnik und Prozor bei Otočac (Arupium)", *Archäologia Poetoviensis* 2, Akten des Internationalen Symposiums, Ptuj, 2001, *Ptuj im römischen Reich. Mithraskult und seine Zeit*, Ptuj, 11-15. X. 1999., 221-231, sl. 5,6. N. Cambi, 2005., 125-126, sl. 188.

¹³ V. Paškvalin, "Interpretacija likovnih predstava na stijeni kod Dračeva kod Čapljine", *Starinar* XXII. 1972., 53-59, tab. I, 1.

¹⁴ N. Cambi, 1998. - 2000., 102-103, sl. 2. Na takav zaključak upućuje žrtvenik za kojim sjedi Silvan te stabla (podrezane masline), puževi i dr.

su se prema božanskim napucima (*ex iussu, imperio, ex visu, ex somno* i sl.). Po svoj prilici, svetište u prirodi nije bilo samo u Rasohama nego i u kamenolomu Stražišće koji je veoma blizu. Ondje je otkriven žrtvenik posvećen Herkulu s natpisom koji glasi:¹⁵

H(ERCVLI)A(UGUSTO)S(ACRUM)
ALNIUS OBUL
TRONIUS
DETER

Ovaj natpis, unatoč tomu što je izvrsno napisan i što je posve čitljiv, ipak nudi neke probleme koje ovdje valja pokušati razriješiti. Prvo je pitanje je li moguće da je dedikantova imenska formula *Alnius Obultronius Deter*. Međutim, odmah se suočavamo s problemima. *Alnius* nije *praenomen* i takav ne postoji u veoma ograničenom rimskom repertoaru *praenomina*. Ali *Alnius* nije poznat ni kao *nomen gentile*, a ni kao *cognomen*. Zbog toga je pokojni G. Alföldi, jedan od vodećih epigrafa današnjice, povodeci se za C. Patschom pretvorio *Alnius* u *Salvius*.¹⁶ Takva pretpostavka nema apsolutno nikakvo uporište u savršeno uklesanom i gotovo neoštećenom natpisu jer se jasno čita *Alnius*.¹⁷ Patsch i Alföldi očito nisu vidjeli natpis svojim očima. Osim toga, Patschevo i Alföldijevo čitanje *Salvius Obultronius Dexter* ne bi imalo smisla jer ni *Salvius* nije *praenomen*, nego *nomen*. Ni čitanje *Dexter* s obzirom na kvalitetu natpisa nije vjerojatno, jer teško je pretpostaviti da bi slovo X bezrazložno ispalo, ali ta bi pretpostavka još kako-tako bila održiva.¹⁸ No predložio bih jedno drugo rješenje. Naime, smatram da slova *deter* treba razriješiti *deter(minavit)*, što bi značilo da je *Alnius Obultronius* imao dvočlanu, a ne tročlanu imensku formulu. Držim, dakle, da treba pretpostaviti kako je ta osoba odredila, omeđila sveto područje posebnim ritualnim činima, a upravo to označuje glagol *determinare*.¹⁹ Stoga, ako je čitanje dobro, tada bismo u kamenolomu Stražišće imali još jedan kulturni prostor posvećen Herkulu. U tome slučaju, postojala bi paralelna ritualna situacija

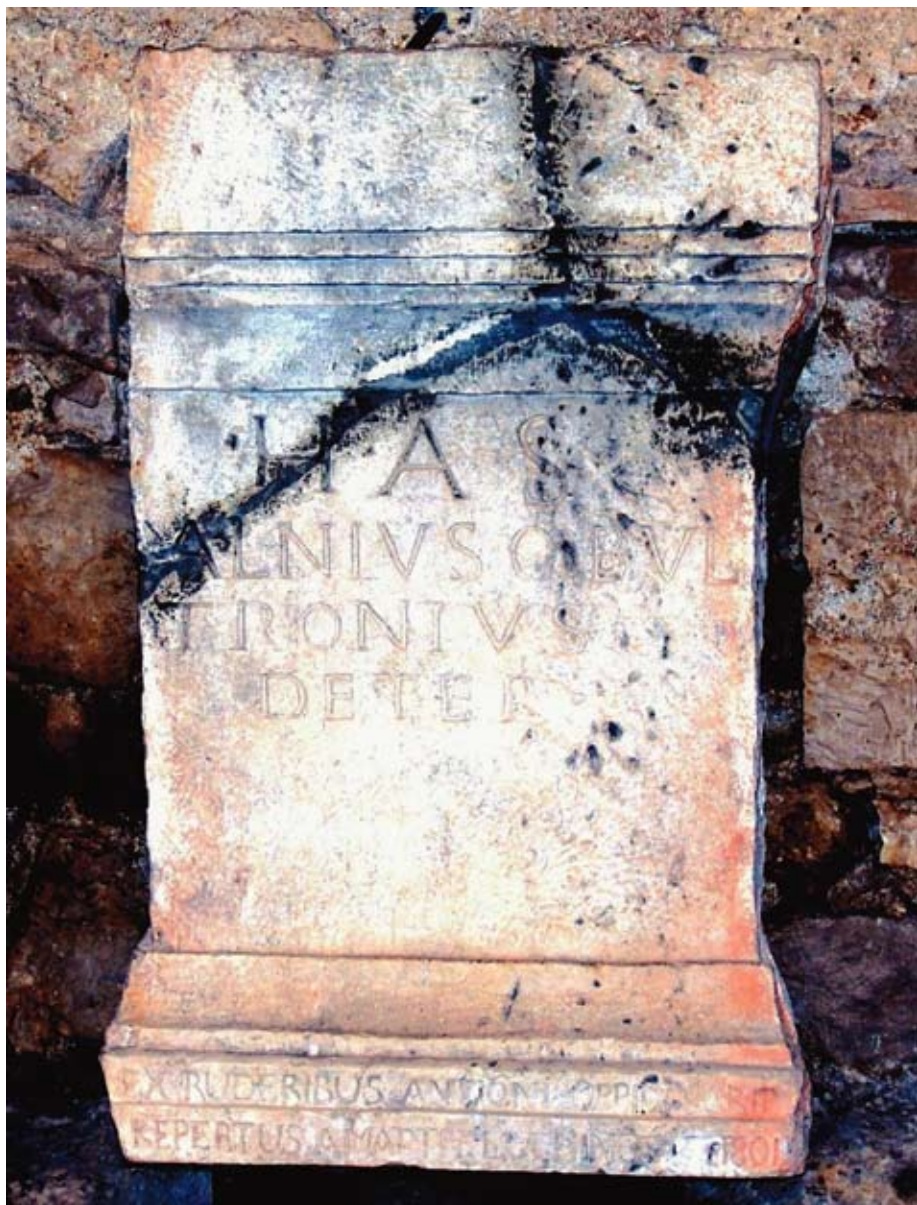
¹⁵ CIL III 3092. Natpis je netočno objavljen s nadopunama koje naprosto ne stoje tako da glasi: HAS/Alvius Obultronius De(x)ter.

¹⁶ Očito zaveden čitanjem koje donosi C. Patsch, "Nove tekovine muzeja u Kninu", *GZM* XI, 1899., 507, G. Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatien*, Heidelberg, 1969., 103-104, prenosi takvo (pogrešno) čitanje.

¹⁷ To lako može provjeriti svaki posjetitelj Bračkog muzeja u Škripu gdje se spomenik čuva.

¹⁸ G. Alföldy, 1969., 187.

¹⁹ M. Divković, *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb, 1900., 302 (*determino*). Charlton T. Lewis; Charles Short, *A Latin Dictionary. Founded on Andrews' edition of Freund's Latin dictionary* (1993.) s.v. *dēterminō*, *āvī*, *ātum*, 1, I v. a., *to enclose within boundaries, to bound; to limit, prescribe, determine* (rare but class.). I Prop.: *regiones, limites, confinia*, Plaut. Poen. prol. 49: *augur regiones ab oriente ad occasum determinavit*, Liv. 1, 18 *fin.*; cf. *Asiam ab oriente Armenia minore, ab occidente Phrygia, etc.*, Plin. 5, 27, 28, § 102: *imaginem templi scipione in solo*, id. 28, 2, 4, § 15.—II Transf., *to fix, settle, determine*: *teli ictus*, Lucr. 6, 403: *segetes in diem*, Plin. 8, 25, 39, § 77; cf.: *diem jejuniis*, Tert. adv. Psych. 2: *senatoria et equestria officia biennio spatium*, Suet. Galb. 15; Tac. Or. 16: *id quod dicit spiritu, non arte determinat, measures*, Cic. de Or. 3, 44, 175: *judicium determinat causas*, Vulg. Prov. 26, 10: *mensuram (Ponti)*, Plin. 4, 12, 24, § 77.—Poet.: *omnia fixa tuus glomerans determinat annus*, Cic. Poet. Div. 1, 12. Usp. također i P. G. W. Glare, *Oxford Latin dictionary*, 1982., s.v. *determinare*. Izraz se dakle koristi i u religijskim stvarima. Auguri određuju (*determinare*) prostor i dimenzije svetišta. Usp. M. Beard - J. North, *Pagan Priests. Religion and Power in the Ancient World*, London, 1990., 39-40.

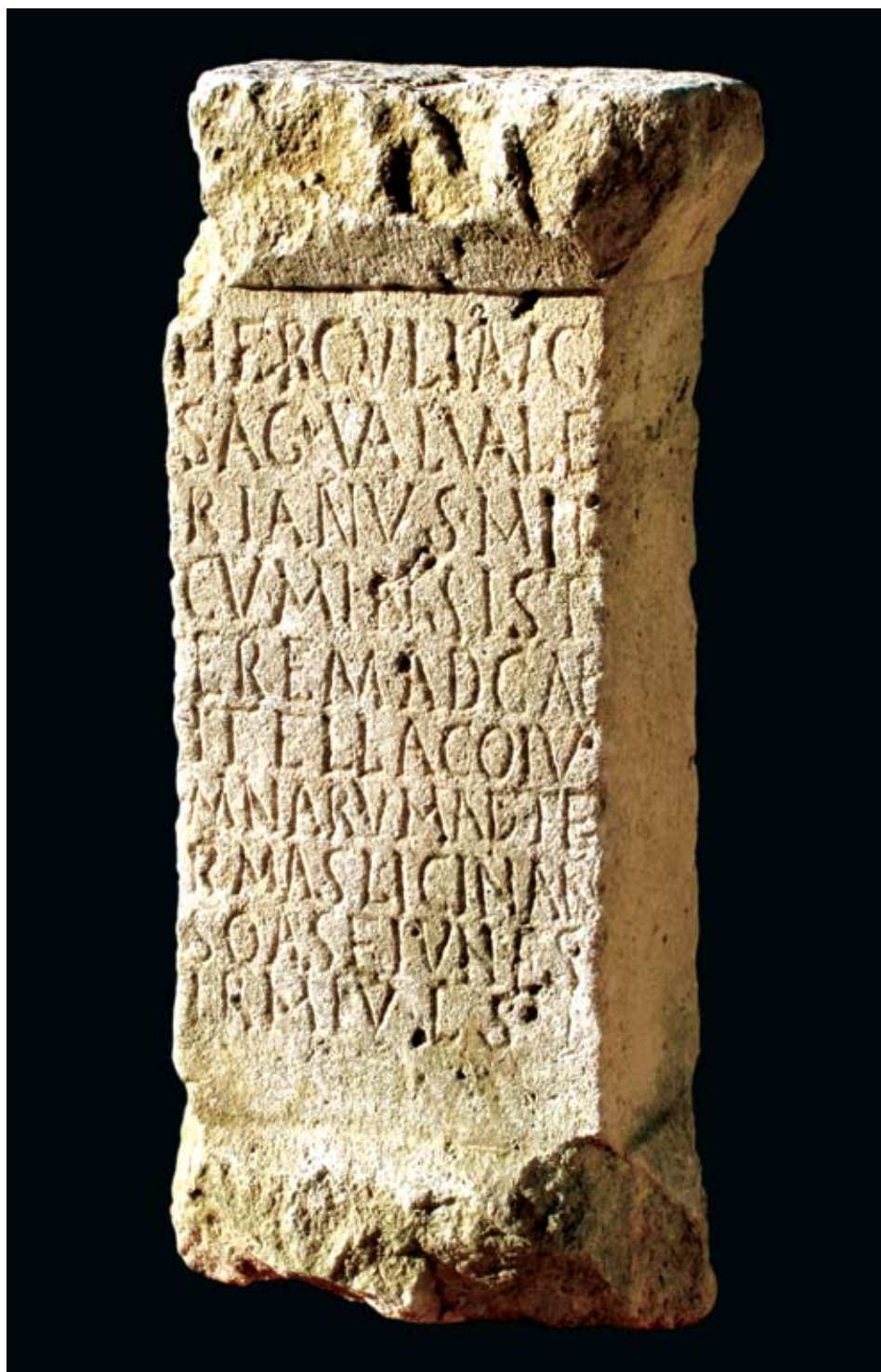


Žrtvenik Herkulu Alnija Obultronija iz kamenoloma Stražišće. Muzej otoka Brača

kao i u Rasohama. Ostaje ipak otvoreno pitanje tko je bio Alnius Obultronius, kakvu je funkciju imao i otkuda je potjecao. Posebno neprovidno je njegovo ime *Alnius*.²⁰

Još je jedan žrtvenik Herkulu otkriven u kamenolomu Plate, opet u blizini Škripa. Natpis na njemu neobično je važan, ne samo za kult Herkula, nego i zbog toga što se u natpisu spominje vojnik *Valerius Valerianus* koji je bio nadstojnik izrade kapitela za

²⁰ Usp. W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischen Eigennamen*, Berlin 1904., 70 s.v. Alina navodi i naš natpis. Očito je da ga on povezuje s etruskim imenom Alnial CIE 221 i d.



Žrtvenik Herkulu vojnika Valerija Valerijana iz kamenoloma Plate. Arheološki muzej Split

terme cara Licinijana u Sirmiju.²¹ Ovaj žrtvenik nije dokaz da je *Valerius Valerianus* uređio svetište, nego da je natpis bio njegov zavjet u samom svetištu, po svojoj prilici za posao, za tako važnu carsku narudžbu koja mu je bila povjerena, ali, da nije bilo svetišta, ne bi bilo ni posvete. Po svojoj prilici, u kamenolomima u Stražišću i Platama nije bio Herkulov lik uklesan u liticu, jer bi se, unatoč nedostatnim istraživanjima, vjerojatno dosad pokazao. Međutim, tu je vjerojatno bio postavljen kip ili reljef uređen po ritualnim pravilima uređivanja svetišta. U oba Herkulova natpisa javlja se pridjev *Augustus* koji je vezan uz cara i neosporno carsko vlasništvo kamenoloma.²²

Da je Herkulov kult bio veoma raširen u Škripu kao središtu carske uprave kamenoloma, svjedoče i dva reljefa s njegovim likom. Godine 1974. u blizini kamenoloma Stražišće i Rasohe, prigodom gradnje ceste (Splitska - Škrip) otkriveno je pet raznih antičkih spomenika, među kojima i dva Herkulova reljefa.²³ Prvi je poput stupa na kojem je u gornjem dijelu izrađen reljef nagog Herkula koji stoji u kontrapostu. Desnom rukom drži toljagu na leđima, a u lijevoj je jabuka (*pars pro toto* za jabuke *Hesperida*). Preko lijevog ramena pada koža nemejskog lava s glavom u visini koljena. Do desne noge mu je lav koji mrtav leži na tlu. Iza leđa vidi se stablo što je indikacija krajolika. Tip figure je gotovo identičan onome na reljefu iz Rasohe. Spomenik je koncipiran s visokim donjim dijelom kako bi se donji dio ukopao u zemlju ili učvrstio u svetištu. Drugi reljef prikazuje Herkula u drugoj, ali također veoma poznatoj pozi, tipu.²⁴ Heraklo je prikazan *en face* i posve je nag. Lijevo rukom se oslonio na toljagu, a u desnoj drži lavlju kožu i pliticu. Kosa i brada su dugi i kovčavi. Tip ovog reljefa vuče podrijetlo još od Mirona, samo su kod potonjeg kipa atributi u suprotnim rukama.²⁵ Poslije je još bilo mnoštvo drugih sličnih, više ili manje razrađenih varijanata. Ovaj kip je zanatski znatno lošiji od prvog, ali je i neposredniji u svojoj naivnosti. Neki su detalji, osobito atributi, predimenzionirani (slično i na reljefu u kamenolomu Rasohe). Ovaj reljef pogotovo nema jasnih elemenata na temelju kojih bi se moglo pouzdanije odrediti vrijeme nastanka. Kosa i kosmati dije-

²¹ Natpis glasi: HERCULI AUG(USTO)
SARC(RUM) VAL(ERIUS) VALE
RIANUS MIL(ES)
CUM INSIST
EREM AD CAP
ITELLA COLU
MNARUM AD TE
RMAS LICIN(I)AN
S Q(U)AS FIUNT S
IRMI V(OTUM) L(IBENS) S(OLVIT)

²² Usp. F. Tassaux, "Les dieux augustes en Istrie", u "Arheološka istraživanja u Istri", Znanstveni skup Poreč, 22. - 26. rujna 1994., *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 18, Zagreb, 1997., 77-84.

²³ B. Kirigin, "Nalaz rimskih natpisa i reljefa kod Škripa na otoku Braču", *VAHD LXXII-LXXIII*, 1979., 135-138, tab. XII 1, 2; M. Sanader, "O kultu Herkula u Hrvatskoj", *Opuscula Archaeologica* 18, Zagreb, 1994., 87-114; M. Sanader, *Rasprave o rimskim kultovima*, Zagreb, 1999., 65, br. 25, 67, br. 27; N. Cambi, 2004., 243-245, sl. 3. 4; N. Cambi, 2005., 155-156, sl. 231.

²⁴ B. Kirigin, o.c. 137-138, tab. XII, 2.; N. Cambi, 2004., 244-245, sl. 4.

²⁵ *Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst, II Klassische Plastik*, Mainz, 2004. (ed. P. Bol), tab. 38 a-b. Mironov kip opisuje Plinije, N.h. XXXIV, 57.



*Reljef Herkula. Okolina
kamenoloma Rasohe i Plate.
Muzej otoka Brača*



Reljef Herkula. Okolina kamenoloma Rasohe i Plate. Muzej otoka Brača

lovi imaju razmjerno kratke i zaokružene pramenove, što može biti slaba indicija da je reljef nastao u prvoj polovici III. st.²⁶

Nema dvojbe da je kult Herakla najviše zastupljen u okolici Škripa na otoku Braču (tri reljefa i tri natpisa) i gotovo redovno vezan za kamenolome. To je bilo logično jer je u Škripu bilo središte uprave kamenarske produkcije koja je bila u carskim rukama.²⁷ Kult je nedvojbeno bio vezan uz kavadure koji su se obraćali bogu-heroju s molbama i željama. Heraklova patnja bila je još teža nego njihova i zato im bijaše blizak. Heraklo je bio Zeusov sin, ali od smrtne žene (Alkmene) i stoga veliki peloponeski heroj koji je očevom voljom, nakon svega što je preživio i pretrpio, uznesen među olimpske bogove.²⁸ Kult Herakla se proširio čitavim grčkim svijetom pa čak i daleko izvan njega. Čvrstina

²⁶ K. Fittschen - P. Zanker, 1985., 105, br. 91, tab. 110-112 (portret cara Karakale).

²⁷ O tome sam napisao rad "Škrip nerealizirani grad" koji će se tiskati u *Arheološkim radovima i raspravama* br. XVII.

²⁸ O Heraklu usp. R. Peter, *Ausführliche Lexikon der griechischen und römischen Mythologie* I, 2 1886-1890., 2253-2298 i Nachträge 2901-023 s.v. Heracles; G. Wissowa, *Religion und Kultus der Römer*², München, 1912., 271-284; J. Bayet, *Les origines de l' Hecule romain*, Paris, 1926.; K. Latte, *Römische Religionsgeschichte*, München, 1960., 213-221; F. Coarelli, *Il Foro Boario*, Roma, 1988., 162-204; J. Boardman - O. Palagia - S. Woodford, *LIMC* IV 788-838; E. Simon, *Die Götter der Römer*, München, 1990., 72- 87.

Herakla bila je uzor smrtnim ljudima. Kamenari su morali biti snažni i spretni pa je njihovo vezivanje uz Herkula lako objašnjivo i ljudsko. Poput Herkula, i berači kamena i klesari smjeli su se nadati primjerenom božanskoj nagradi.

I nalazi u drugim važnim kamenolomima Dalmacije svjedoče o kultu Herakla, što je još jedan dokaz da je Herkul bio u pravom smislu riječ zaštitnik kamenara.²⁹ Međutim, u Dalmaciji se ne javlja kult Herkula Saksana (*Hercules Saxanus*) koji je imao dvosmisleno odrednicu. Naime, Herkul Saksan (od kamena) ukazuje na svoju snagu koja je poput kamena, a s druge strane, to je i kvalifikacija Herkula kao zaštitnika kamenara. Taj se kult javlja u Galiji i u nekim podunavskim krajevima.³⁰ U Dalmaciji se *Hercules* isključivo naziva *Augustus* što je, kao što smo već kazali, atribut vezan uz carski kult. Jedan jedini reljef iz Trogira nosi naziv *Hercules Victor* koji je jedan od najstandardnijih u brojnoj Herkulovoj nomenklaturi uopće, dok je u Dalmaciji rijedak.³¹ Nije, doduše, Herkul bio "svojina" kamenara, ali je s tim zanatom bio usko vezan.

Gore pokazano obilje kipova i posveta Herkulu na Braču, sadašnje je stanje. Nema nikakve dvojbe da će se u budućnosti pronaći još takvih svjedočanstava, pokrivenih tisućljetnim uslojavanjem zemlje i poslijeantičkim rušenjem.



Kamenolom Rasohe "pašarin" (kanal za odvajanje kamenih blokova)

²⁹ J. Jeličić, "Heraklov žrtvenik i ostali nalazi u Segetu Donjem kod Trogira", *VAHD* 75, 1981., 97-104; D. Maršić, "Novi Heraklov žrtvenik iz Trogira", *Archaeologia Adriatica* 1, 2007., 111-127., sl. 1-7.

³⁰ E. Mayer, *Hercules Saxanus*, Berlin, 1894.

³¹ Usp. A. Miletić, "Reljef Herkula Viktora iz antičkog Trogira", *Mogućnosti* 10/12, 2005., 133-139.



Početak Tematske staze "Herkules" u Splitskoj

HERCULES ON THE ISLAND OF BRAČ

S u m m a r y

Recently, a path has been cleared, and a tourist-archaeological route has been marked on the boardwalk in Splitska, leading to the Rasoha quarry and the relief of Hercules. Hercules is depicted naked, with only the Nemean lion-skin draped over his left shoulder. The lion's head had to be made at the bottom of the skin. Both his fists are rather large compared to his other body parts. That particular detail is accentuated on purpose in order to show Hercules' strength, which is a well known phenomenon of Roman sculpture. The relief most likely dates back to the first half of the third century. The figures carved in the stone are cult reliefs of the deity feasting in his natural environment. The sanctuary in nature did not only exist in Rasoha, but also in the Stražišće quarry which is very close. An altar dedicated to Hercules has been discovered there, with the following inscription: *H(erculi) A(ugusto) S(acrum)/Alnius Obultronius/Deter*. The meaning behind the letters *deter* should be clarified *deter(minavit)*. We should assume that *Alnius Obultronius* delimited the sacred area with special ritual magic spells, which the verb *determinare* actually means. That means that the Stražišće quarry had one more cult space dedicated to Hercules. Still, the question remains, who was *Alnius Obultronius*, what was his function and where did he come from. One more altar dedicated to Hercules was also discovered at the Plate quarry, also near Škrip. This inscription is important not only for the cult of Hercules, but also because the soldier *Valerius Valerianus* is mentioned in the inscription. He was the supervisor of the workshop of the capitals for the thermae of emperor Licinius in Sirmium. This altar does not prove that Valerius Valerianus made the sanctuary, but that the inscription was his vow in the sanctuary itself, most probably for his job, for such an important imperial order that had been entrusted to him, but had there not been a sanctuary, there would be no inscription. Most likely, there was no figure of Hercules carved in stone at the quarries of Stražišće and Plate, because despite insufficient research, it would have surfaced so far. However, most likely, there was a statue or a relief there, made according to ritual rules for setting sanctuaries. In both Hercules' inscriptions the epithet *Augustus* is present, and it is related to the emperor and undisputed imperial possession of the quarry. Two reliefs with Hercules' figures testify that Hercules' cult was also very widespread in Škrip which was the center of the imperial management of the quarries. The first monument with a high lower part is designed in such a way so that the lower part of the monument could be dug into the ground, or reinforced within the sanctuary. The other relief depicts Hercules in another, but also very well known pose. Hercules is depicted en face and is completely naked. With his left hand he leans on his club, while in the right hand, he is holding a lion-skin and a plate. His hair and beard

are long and curly. The findings from other important quarries in Dalmatia also testify about the cult of Hercules, which is further evidence that Hercules was, in the true sense of the word, the protector of stonecutters. However, there is no cult of Hercules Saxanus (*Hercules Saxanus*) in Dalmatia. Namely, Hercules Saxanus (one made of stone) indicates the heroes' strength which is strong as a rock, while on the other side, that is also a qualification of Hercules as the protector of stonecutters. We find the same cult in Gaul and some Danube regions. In Dalmatia, *Hercules* is only called *Augustus*, which is, as we have already said, an attribute taken from the imperial cult. An abundance of statues and commemoration to Hercules is all there is on the island of Brač. There is no doubt that in the future, more such testimonies will be found, covered by thousand years of layered earth and post antique rubble.

Key words: relief, Hercules, quarry, inscription, island of Brač